

Жас ұрпақты ілім-білімге, ғылымның жауһарларына қызықтырып, оларға, рухани, патриоттық білім-тәрбие беру мақсатында әл-Фараби бабамыздың еңбектерін, мұрасын оқу бағдарламаларына енгізіп, оқу құралы ретінде пайдалану сияқты игілікті ғылыми-әдістемелік зерттеулер мен шаралардың жоққа тән екендігін айта кеткен жөн.

Не дегенмен, осындай игілікті бағытта Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде «Әл-Фарабидің математикалық мұралары заманауи білім беру жағдайында» атты жоба бойынша ғылыми-әдістемелік зерттеу жүргізіліп, ақпараттық технологиялар негізінде жасалынған білім беру технологиялары көмегімен алынған зерттеу нәтижелері баршылық. Осы жоба аясында педагогикалық ЖОО-ның студенттеріне және мектеп оқушыларына арналған әл-Фарабидің оқу құралы тәржімелене құрастырылып жарық көрді, оқушылар зерттеу жұмыстарын жүргізіп, республикалық көлемде жүделі орындарға ие болып, бір докторан PhD докторлық жұмысын қорғады. Бұл айтылған істің нәтижелілігі мен зерттеу барысында жиналған тәжірибе әл-Фараби бабамыздың еңбектерін, мұрасын оқытып тәрбиелеуде пайдаланудың қажеттігіне сенім ұялатады.

Біздің осындай зерттеулеріміз бен жетістіктерімізге мұрындық болған физика-математика ғылымдарының кандидаты, педагогика ғылымдарының докторы, мұсылман шығысы ғылымының тарихы мен педагогикасы бойынша көрнекі ғалым, белгілі фарабитанушы, профессор Ауданбек Көбесовтің Әбу Насыр әл-Фарабидің ғылыми еңбектері бойынша жүргізген сұбалы зерттеулері еді.

Ауданбек Көбесов 1932 жылдың 10 ақпанында Жамбыл облысы, Талас ауданында дүниеге келген. Орта мектепті Жамбыл қаласында 1948 жылы күміс медальға аяқтап, 1952 жылы Абай атындағы ҚазПИ-дің физика-математика факультетін математика мамандығы бойынша үздік бітірген. Институтты бітіргеннен кейін Талас ауданында оқытушы, мектеп директоры жұмыстарын атқарып, 1959 жылы Абай атындағы ҚазПИ-ге оқушылық қызметке шақырылды. 1960 жылы Москваға КСРО Ғылым Академиясына «Араб математикасының тарихы» мамандығы бойынша аспирантураға түсіп, оны 1963 жылы физика-математика ғылымдарының кандидаты дәрежесіне жазған диссертациясын қорғап, сәтті аяқтап шықты.

1963-1967 жылдар аралығында Абай атындағы ҚазПИ-дің жоғарғы алгебра және сандар теориясы кафедрасында аға оқытушы, доцент болып жұмыстар атқарды. А. Көбесов 1968 жылдың қаңтары мен 1971 жылдың ақпаны аралығында Қазақ КСР Ғылым Академиясында әл-Фараби мұрасын зерттеу бойынша құрылған топта аға ғылыми қызметкер болып жұмыс істеп, осы кезде жерлесіміз, ғалым-энциклопедист әл-Фарабидің шығармаларын тәржімелеуде, оңдеуде және зерттеуде үлкен еңбектер атқарған. Осы кездерде, яғни 1971 жылы, ғалым Москвада ғылым мен техника тарихы халықаралық XIII конгресінде үлкен мазмұнды «Роль әл-Фараби в развитии науки» атты баяндама жасайды.

А. Көбесов осы 1977 жылдан өмірінің соңына дейін әл-Фараби атындағы ҚазМУ-да жұмыс істеп, 1977-1986 жылдар аралығында математиканы оқытудың әдістемесі кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарған. 1990 жылы Ташкент қаласында әл-Фарабидің ғылыми-педагогикалық мұрасы бойынша докторлық диссертация қорғады.

Жалпы, А. Көбесовтің ғалым ретіндегі ғылымға қосқан ерекше үлесі негізінен орта ғасырдағы Қазақстан тұмасы, ұлы ғалым Әбу Насыр әл-Фарабидің ғылыми еңбектерін зерттеумен тікелей байланысты. Ол шығыс математика маманы ретінде 60-жылдары құрылған әл-Фараби мұраларын зерттеу тобының қызметімен байланысты отандық фарабитанудың негізін қалаушылардың бірі болды. Осы топтың құрамында ол 9 жыл еңбек етіп, бұған дейін ғылым тарихында негізінен философ және музыка теориясын жасаушы ретінде белгілі болатын. Әл-Фарабидің ойшыл-математик, астрономиялық теоретігі әрі тәжірибешісі және басқа жаратылыстану ғылымдарының да зерттеушісі ретіндегі шынайы бейнесін қалпына келтіруге шешуші үлес қосты.

Әл-Фарабидің бай ғылыми мұраларын зерттеу тақырыбы бойынша ғалым А.Көбесов ұлы ғұламаньң 200-ден астам ғылыми, ғылыми-танымал және басқа да еңбектерін араб тілінен аудармаларын жариялады. Олардың ішінде кеңінен танымал «Әл-Фараби» (1971), «Әл-Фарабидің математикалық мұрасы» (1974), «Әл-Фараби еңбектеріндегі астрономия» (1981), Әбу Насыр әл-Фараби (2004), ғалымның араб тіліндегі математикалық трактаттарының аудармалары, оның ««Алмәгестек» түсініктемесі» және көптеген басқа да монографиялары, кітаптары бар.

Әл-Фарабидің математика, математикалық жаратылыстану ғылымдары, философиялық, натурфилософиялық еңбектері бойынша жарияланған және жарияланбаған қолжазбалары негізіндегі жазылған автордың «Әл-Фарабидің математикалық мұрасы» атты монографиясы оның ойшыл-математик екендігін көрсетті. Бұл еңбекте әл-Фарабидің геометрия, тригонометрия, арифметика, әл-Фараби алгебрасы және олардың астрономия мен музыканың математикалық теориясында қолданылуы, сондай-ақ ықтималдықтар туралы ілім, т.с.с. қарастырылған. А.Көбесов әл-Фарабидің бұл еңбектерін барлығын, мүмкіндігінше, одан бұрынғы және сол сияқты кейінгі ғалымдар бұныдарының жетістіктерімен тығыз өзара байланыста қарастыра жазған. Бұлардан басқа математикаға тікелей немесе жаңама қатысы бар көп деректер түсініктемесі «Музыканың ұлы кітабы», «Алмәгестек» түсініктемесі» атты, тағы сол сияқты үлкен еңбектерінде мол орын алған.

Айта кетерлік нәрсесі, еңбекте қарастырылған Фарабидің арифметикаға жататын, бірақ музыка теориясында әртүрлі қолданғанын табатын сандар қатынастарына амалдар қолдану ережелерін тағайындап, ол амалдарды Фараби музыка теориясын жасауға қолданып, оның «Алмәгестек» түсініктемесінің» бірінші кітабында Птоломейдің хордалар таблицасын жасау жөніндегі теориясын жанартып, кемелдендіріп бар градустың хордасы, синусы, косинусын табу жөніндегі ілімі, А.Көбесовтің тікелей іздеп, тауып еңбектеуімен бізге аса маңызды, атақты геометриялық трактаттары – салу есептері, тағы сол сияқтылардың бір

қатар нәтижелерін заманауи білім беру жүйесіне енгізуге боларлық дүниелер екенін айта кеткен абзал.

Жұртшылыққа, әсіресе математиктер қауымына оның осы «Әл-Фарабидің математикалық мұрасы» монографиясы кеңінен мәлім. Бұл еңбек шетел әл-Фараби зерттеушілерінің жоғары бағасын алған және әл-Фарабидің математикалық еңбектері жан-жақты жүйелі түрде терең зерттелген бірден бір еңбек ретінде маңызы зор.

Оның маңыздылығы бүгінгі күнде де одан әрі артпаса, кеміген жоқ. А.Көбесовтің осы «Математическое наследие аль-Фараби» («әл-Фарабидің математикалық мұрасы») атты еңбегінің шетелде, яғни Американың Мичиган университетінің кітапханасында цифрланған көшірмесі жасалынып, оған осы университеттің иелік жасауы (11 шілде 2007 жылы цифрланған, барлығы 246 бет) сол маңыздылық белгілерінің бірі екендігіне талас жоқ. Бұған қоса, тағы бір айта кетерлік нәрсесі, А. Көбесовтің бастамасы бойынша, белсенді қатысуымен және ғылыми редакторлығымен шыққан әл-Фарабидің «Математический трактаты» («Математикалық трактаттары») кітабының цифрланған көшірмесіне де осы Мичиган университетінің (1 ақпан 2010 жылы цифрланған, барлығы 523 бет), ал сол сияқты, «Комментарии к «Альмагесту» Птолемея» еңбегінің цифрланған көшірмесіне Калифорния университетінің (27 тамыз 2008 жылы цифрланған, барлығы 324 бет) иелік жасауы көп нәрсені аңғартса керек.

Атап айтар болсақ, Гарри Дж.Ти (Окленд университеті, Жаңа Зеландия) Алеппо қаласында (Сирия) ағылшын тілінде шығатын «Араб ғылымының тарихы» журналында (мамыр, 1987, №2, т.2) (Journal of the History of Arab Science 1978, Volume 2, No 1 (1)) жарияланған мақаласының кіріспесінде былай деп жазған: «А. Көбесовтің монографиясы әл-Фарабидің математикалық еңбектеріне шолу жасалынған алғашқы кітап және әл-Фарабидің математикасына қызығушылық танытқандар үшін өте маңызды». Кітаптың мазмұнын ары қарай егжей-тегжейлі сын пікір бере келе, автор қорытындысында, жалпы былай деп бағалайды: «Көбесовтің кітабы әл-Фараби математикалық еңбектерінің керемет дәйектілігі мен тереңдігін және оның көптеген кейінгі авторларға күшті әсерін көрсетуімен құнды. Ол әл-Фарабидің шығармаларын зерттеушілердің барлығына да пайдалы».

Белгілі ғалым, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор Б.А. Розенфельд (Москва) өзінің бұл кітапқа кезінде берген сын пікірінде (Известия АН КазССР, 1976 ж.): «А.Көбесовтің бұл монографиясы әл-Фарабидің ғылыми шығармашылығының осыған дейін белгісіз тағы бір қырын ашып көрсетті және әлемдік ауқымда аталып отырған ұлы ойшылдың 1100 жылдығына лайықты ескерткіш болып табылады», – деп атап айтқан еді.

А.Көбесовтің Фарабитануға қосқан маңызды үлестерінің бірі, ғылым тарихында алғаш рет әл-Фарабиді ортағасырлық Шығыстың көрнекті астрономы ретінде көрсеткен «Әл-Фараби еңбектеріндегі астрономия» монографиясы болып табылады. Бұған дейін шығыс ғылымының тарихшылары әл-Фарабидің астрономиясы туралы айтқанда, оның тек «Птоломейдің «Алмәгесті» түсініктемесі» кітабын жазғандығын және оның геоцентрилік болжамды қабылдағанын факт ретінде атаумен ғана шектелген болатын. Ал аталмыш кітап авторы «Птоломейдің «Алмәгесті» түсініктемесі» кітабын араб тілінен аударып, әл-Фарабидің бұл ірі шығармасының мазмұнын және басқа да еңбектерін зерттей отыра, әл-Фарабидің астроном-теорияшыл және астроном-тәжірибеші ретінде жаңа қырынан танытты.

А. Көбесов өзінің тарихи-астрономиялық зерттеулерінде екі ғұламаньң әл-Фараби мен Самарқанның ұлы билеушісі Ұлықбек арасында өзара сабақтастық байланыстың бар екендігін ашты.

Әл-Фарабидің физика- философиялық көзқарастарын зерттей отырып, А.Көбесов онда табиғатты зерттеудің эксперименталды-теориялық әдісінің бар екендігін, оның көмегімен вакуумның (бос кеңістіктің) болмайтындығы дәлелденетіндігін, сонымен қатар астрономиялық болжамдардың, алхимиялық наным-сенімдердің ғылым негіздерін анықтағандығын айқындады. Автор әл-Фарабидің бұрын қарастырылмаған «Жаратылыстану негіздері жайлы» трактатын зерттеу негізінде онда қандай да бір космогоникалық және космологиялық тұжырымдама бар болған және ол бойынша қоршаған Әлем негізінде материалдық субстанция (Ұлы Алланың қалауымен жасалынған, нұр) жатыр; ол бүкіл Ғаламды қозғалыста, үзіліссіз, эволюциялық дамуда қарастырады деген қорытындыға келеді.

А.Көбесовтің өз аспиранты Е. Жәнібековпен бірге жүргізген зерттеулері ұлы ғалымның өз заманындағы көрнекті физик болғанын көрсетті. Фараби ең зәулі физиканың философиялық мәселелерімен көп шұғылданған; ол физика ғылымының пәнін анықтайды, материя және форма, кеңістік және уақыт, қозғалыс және тыныштық, күш, т. б. тубегейлі ұғымдар жөнінде құнды пікірлер айтқан. Осы бірге жүргізілген зерттеулерде әл-Фарабидің, әсіресе физиканың музыкалық акустика саласы бойынша ірі жаңалықтар ашқандығы және оның, мәселен, музыканың физикалық негіздері, тәжірибе мен бақылаудың музыка теориясына жасауға рөлi, табиғи музыкалық қабылдау, т. б. мәселелерді терең зерттегендігі ашып көрсетілген.

А.Көбесовтің айтуынша, Фарабидің медицина, биология ғылымдарымен шұғылданғаны мәлім болып отыр. Ол, әсіресе бұл ғылымдардың теориялық мәселелеріне көп мән берген. Ол бұл жөнінде «Адам ағзалары жайлы», «Жануарлар ағзалары жайлы», «Темпераменттер туралы», т.б. еңбектер жазған. Олардың басым көпшілігі әлі аударылмай, зерттелмей жатыр.

Фарабидің кейінгі кезге дейін белгісіз осындай медициналық трактаты мәлім болып отыр. Медицина (тәуіптік) мәселелеріне арналған бұл еңбектің толық аты «Адам ағзалары жөнінде Аристотельмен алшақтығы туралы Галенге қарсы жазылған трактат». Гален Клавдий – біздің заманымыздың 130-200 жылдары шамасында өмір сүрген Рим дәрігері және табиғат зерттеушісі. Одан

бізге жеткен азын-аулақ еңбектердің өзі Галеннің атакты Гиппократтан кейінгі ерте дүние медицинасындағы ең үлкен ғалым дәрігер болғанын көрсетеді. Гален орта ғасырлар заманында өте үлкен, талассыз беделге ие болған, медицина, биология ғылымының кеменгері болған.

Ал Аристотель болса, жалпы ғылымның, оның ішінде, медицина мен жаратылыстану ғылымдарының да «пайғамбары» болғаны мәлім. Фараби ескі дүние медицинасының екі албы жайлы трактат жазып олардың ұстаған ғылыми принциптерін, әдістерін саралап араларын ашып беруді көздеген, төрелік айтқан. Бұлдан Фарабидің медицина, биология жөніндегі өзінің көзқарасын айқындау мүмкіндігі туып отырғандықтан, осы аталмыш ғылым салаларын зерттеуші ретінде төрелікті ол өзінің ғылымды жасау әдісіне сүйене отырып айтқан.

Атакты дәрігер ибн Сина Фарабидің осы еңбекте және басқа медициналық трактаттарында баяндалған теориялық принциптері мен нұсқауларына сүйене отырып өзінің әйгілі медициналық жүйесін жасаған.

Ұлы ұстаздың география (жағрафия) ғылымына жетік болғанын көрсететін деректер де баршылық деп жазды А. Көбесов. Оның кезінде география мәселелері астрономиялық мағлұматтармен тығыз байланыста қарастырылатын.

Фараби «Алхимия өнерінің қажеттілігі туралы» деп аталатын арнайы еңбек жазып, алхимия өнерінде не дұрыс және не теріс екендігін ашып беруге тырысқан. Фараби алхимияны бүгіндей бекерге шығарушыларға да, осы сияқты оны түгелдей ешбір күмәнсіз қабылдаушыларға да қарсы болады. Оның пікірінше, алхимияны ғажайып әулиелік құралы емес, өзінің зерттеу пәні, белгілі бір мақсаты бар жаратылыстану ғылымының бір саласы деп қарау керек.

Фарабидің алхимия, химия туралы дұрыс көзқарасы, қағидасы кейінгі ғасырлардың Ибн Сина, Омар Хайям, Леанордо да Винчи тағы басқа алдыңғы қатарлы оқымыстылар тарапынан қолдау тапқан деп тұжырымдайды А. Көбесов өз зерттеулерінде.

«Фараби бөлуі бойынша жаратылыстану ғылымы сегіз бөлімнен тұрады. Олар: прогностика, яғни алдың ала болжау ғылымы, медицина, физиканың нигромантия ғылымы, навигация, яғни кеме жүргізу ғылымы, заттарды басқа түрге айналыту амалын көздеітін алхимия және айналар жөніндегі ғылым», – деп айта келе «Әбу Насыр әл-Фараби» атты (Алматы: Қазақ университеті, 2004., – 176 бет.) кітабында «Бұдан кейін Фараби жоғарыда келтірілген ғылымдарды оқып үйрену үшін қажет болатын ғылымдарға тоқталды. Мұнда ол тіл ғылымын жоғары қояды, содан кейін грамматика, логика, поэтика келеді» дейді.

Бұл жерде, Фарабидің «Ғылымдар энциклопедиясынан» келтіріле айтылғандарды педагог А.Көбесовтің жаратылыстану ғылымдары мен гуманитар бағыттағы ғылымдардың Фарабиесі өзара сабақтастығына білім беру барысында қоңіл аударудың қажеттігіне мән бергендігін мысалы ретінде түсінуге болады. Мұндай пәндік сабақтастықтарды білім беруде, әсіресе білім беруді ақпараттандыру мен цифрландыру жағдайында ескерген жөн.

А.Көбесов өзінің зерттеу жұмыстарын ортағасырлық ғалымның шығармаларын зерттеумен жалғастырды, ол жаңа «Әл-Фарабидің жаратылыстану-математикалық мұрасы» (1997) және «Әл-Фарабидің ашылмаған әлемі» (2002) кітаптарын жариялады.

Әл-Фарабидің педагогикалық мұрасы жайлы кейбір шағын мақалалар болмаса, оны жан-жақты талдап, ашып көрсетуге арналған еңбек А.Көбесовтің терең зерттеулеріне дейін болмай келген еді. Оның «Фарабидің педагогикалық мұрасы» атты докторлық диссертациясы мен басқа да жұрыс көріп жұртқа танымал болған және әлі де бабамыздың жарияланбаған еңбектері мен аудармаларына сүйеніп жазған тамаша ғылыми еңбектері бұл салада бізге ұлы ғалымның педагогикалық көзқарастарын, эрәкеттерін біршама толық дәрежеде, ғылыми дұрыс әдіснамалық тұрғысынан ашып беруге мүмкіндік туғызып отыр.

Әл-Фарабиге Шығыс және Батыс оқымыстылары бір ауыздан адамзаттың Аристотель данышпаннан кейінгі («Екінші ұстазы» (муалим сани) деген атақ беруінің өзі оның педагогика саласындағы аса үлкен тұлаға болғандығын дәлелдейді. Шынында, Әл-Фараби өзінің трактаттарының басым көпшілігін халықты, әсіресе жас ұрпақты тәрбиелеп білімдер ету, ағарту мақсатына арнаған. Бұлардың қатарына жоғарыда келтірілген математикалық және жаратылыстану еңбектерімен қатар «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары», «Бақытқа жету жолдары», «Философияны оқып-үйрену үшін алдын ала не білу қажеттігі туралы», «Философиялық сауалдар және оған жауаптар» сияқты тағы басқа көптеген трактаттарын жатықсуға болады.

Фарабидің педагогикалық жүйесін мазмұндауы А.Көбесовтің өз сөзімен келтірсеқ, қысқаша былай келтіруге болады: «Әуелі Фараби педагогика ғылымының пәні мен мақсаттары туралы; екінші, ғұламаньң жалпы педагогикалық идеялары, тәрбиенің мазмұны, түрлері мен әдістері туралы көзқарастары; үшінші, Фараби еңбектеріндегі дидактика проблемалары; төртінші, Фарабидің педагогикалық идеяларының оның математикалық және жаратылыстану ғылымы еңбектерінде қолданылуы және жүзеге асырылуы; бесінші, Фарабидің педагогикалық көзқарастарының кейінгі ғасырлардағы Шығыс, Батыс педагогикасына тигізген әсер-ықпалы».

Фарабидің педагогикалық теориясында оқыту мен тәрбие өте тығыз да біртұтас байланыста болғанымен, олардың педагогикалық құрал ретінде ерекше әрқайсысына ғана тән жақтары да ажыратылады. Мысалы, адамдардың, әсіресе жастарды тәрбиелеу жүйесінде Фараби бірінші орынға шынайы бақытқа жетуге келіп болатын мінез-құлық тәрбиесін қояды. Кең мағынада алып қарасақ ғұлама бұл тәрбие ауқымна еңбек, эстетика, дене, гуманистік, патриоттық, тағы басқа тәрбиелер түрлерін енгізіп, сыйғызып қараған сияқты.

Фарабидің ілімі бойынша адамның рухани бетпердесі, мінезі мен жүріс-тұрысы қоғамдық орта, тәрбие

әсері, адамның еркі, ауру сияқты көптеген объективтік және субъективтік себептердің әсерімен қалыптасады, өзгереді. Оның пікірінше тәрбиеге көнбейтін, жөндеуге, түзетуге болмайтын жас болмайды. Тек ретін тауып үйретуден, баулудан жалықпау керек. «Жаман қылық – ол жан ауруы. Бұл ауруды кетіру үшін тән ауруын емдеуші дәрігерге ұқсауымыз керек», – дейді ғұлама. Фарабидің «Бақытқа жету жолы» атты трактатында жастарды батырлық, қайырымдылық, қанағатшылық, шешендік, дос пейілділік, тағы басқа қасиеттерді қалай тәрбиелеу қажеттігі жайлы нақты баяндайды.

Ғұламаньң ғылыми-педагогикалық шығармаларында әділдік, әсемдік пен үйлесімдік, гармония сезімдерін тәрбиелеуге ерекше мән берілген. Олар эстетика-этикамен, қылықтылықпен тығыз байланыста. Фараби педагогикасында музыкалық тәрбиеге көп орын алады. Ол денсаулық үшін де пайдалы, себебі тән азап шеккенде, тағы да ауырлық, тән азап шеккенде жан да күйзелді. Сондықтан да жағымды дыбыс көңілді көтеріп, жаңды жадыратып, субстанцияға «асылына» лайықты күш тұдырып, тәнді кеселден арылтады.

Ғұламаньң музыкалық білім беру, тәрбие туралы ойлары мен жинаған қорытындылары «Музыканың ұлы кітабында» жүзеге асырылған.

Мұнымен қоса ғұлама басқа адамгершілік қасиеттермен бірге шәкірттерде гуманистік және патриоттық сезімдердің күшті болуына үлкен мән береді, ол өзінің халқын сүйіп, беріліп, оның абзал дәстүрлерін дамытып, жоғаны жоқтап, мұның мұндап отыруы қажет.

Педагогиканың мақсаты, мұраты туралы Фараби ұсынған адамгершілік (гуманистік) идеялар мен қорытындылар адам өмірінің кәзіргі адам өмірінің кәзіргі кезеңінде де ағартушылықтың маңызды тіректерінің бірі болып отыр.

Бір құрылқы жайт, ұлы бабадан мың жыл өткізіп барып данышпан Абай дәл осындай гуманистік ұлы қағиданы жаңғыртып, қайталап, қуаттай түсетіндігін А.Көбесов «Әл-Фараби мен Абайды қатар оқығанда» (Алматы: Қазақ үн-ті, 2006.) атты өз еңбегінде ықпалмен атап өтеді.

Фараби жазған «Ғылымдар энциклопедиясы» еңбегі педагогика тарихында ғылыми-дидактикалық шығармаларының алғашқыларының бірі болып табылады. А.Көбесовтің айтуынша, бұл трактат «Ғылымдар энциклопедиясы», «Ғылымдар тізбегі», тағы басқа да аттармен Шығыс пен Батыс елдерінде ұзақ уақыт барлық ғылым бабамалары жөнінен негізгі бағдарламалық жетекші құрал болған.

Бұл еңбек – жан-жақты білімді, тәлім-тәрбиелі, шын бақытқа жетуді көздеген адам менгеруге тиісті барлық ғылым тарауларын және оны оқып-үйрену реті мен мазмұнын қысқаша тезис ретінде баяндап, талдап беруді көздеген бірегей дидактикалық шығарманың үлгісі деуге болады.

А.Көбесов әл-Фарабидің белгілі еңбектері мен оның ғылыми мұрасы бойынша жарияланған зерттеулері негізінде ойшылды ұлы әдіснамашы және әдіскер екендігін жаңа қырынан көрсетті. Сонымен қатар әл-Фарабидің «Музыканың ұлы кітабы», ««Алмәгестек» түсініктемесі», ««Алмәгестек» косымшалар кітабы», «Аристотельдің «Физикасына» түсініктемесі», «Жұлдыздар үкіміде не дұрыс, не теріс», «Алхимия өнерінің қажеттігі туралы», ««Алғесе қарсы жазу», «Ғылымның пайда болуы туралы», «Вакуум туралы», геометриялық трактаттар және т.б. көптеген шығармалары алғашқы рет тарихи-педагогикалық тұрғыдан зерттеуден толық өткізілді. Ол әл-Фараби педагогикасының философиялық және әлеуметтік-этикалық алғы шарттарын, әл-Фарабидің жалпы педагогикалық ойларын, әл-Фарабидің дидактика мәселелерін оның математикалық еңбектерінде әл-Фарабидің жалпыпедагогикалық ойларын қолданып, жүзеге асыруды зерттеді. Әл-Фарабидің басты жетістіктерін айқындап отырып, оның мұсылман мемлекеттерінде ортағасырлық Еуропа ғылымдарының педагогикалық ойларының қалыптасуына және дамуына әл-Фарабидің педагогикалық шығармашылығының әсері туралы мәселелерді қарастыраған.

Фарабидің бүкіл педагогикалық жүйесін ашып беру оңай нәрсес емес екенін, ол туралы арнайы зерттеулер жүргізіліп, кітаптар жазылуға тиіс деген ойларға мензейді өз зерттеулерінде белгілі педагог ғалым А. Көбесов.

Өмірінің соңғы жылдарында ғалым әл-Фарабидің ғылыми-әдістемелік, математикалық жетістіктері мен заманауи ғылыми білім арасындағы байланысты баса назар аударған, ал бұны куәландыратын оның жарияланбаған мына еңбектері: «Жоғары математика тарихы алдындағы әл-Фарабидің сінірген еңбегі» (монографиясы) және «Әл-Фараби және қолданбалы математика мәселелері» (мақала). Бұл бағыт кәзіргі кезде әдістемелік ғылым саласында одан әрі зерттеулер жүргізу үшін келешегі бар іс болып табылады.

Профессор А.Көбесовтің ғылыми-әдістемелік шығармашылығында жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған әл-Фараби шығармашылығы бойынша оқулық және оқу құралдарын жазып, солар бойынша көп жылдар бойы университет студенттері үшін дәрістер оқып, тәжірибелік сабақтар жүргізу үлкен орын алады. Сондай-ақ әл-Фарабидің өзі және ғылыми шығармашылығы жайлы білімі мағлұматтарды халық ортасына кеңінен таратуда көп еңбек еткендігі баршаға мәлім.

А.Көбесов өзінің «Ғылымда даңғыл жол жоқ» (Алматы, 2008 ж.) атты соңғы кітабында «Оқу – методикалық жағынан алғанда әл-Фарабидің геометриялық трактаты маңыздын күні бүгінге дейін жоғалтқан жоқ. Кәзіргі педагогика ғылымы талап дәрежесіне сай біраз өндесе, толықтырылса, бұл еңбек орта мектеп және жоғары оқу орындарының оқушылары үшін сау есептері жөнінде аса пайдалы құрал болары сөзсіз», – деп жазған еді.

Оның бұл айтқан тілегі қазір шыңдыққа айналды, өзі білім алған қазақтың алғашқы жоғары оқу орны Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде шешімін тауып жатқан жайы бар.

Есен БИДАЙБЕКОВ,
профессор.